

BIBLIOTEKA
SHTETIT

92

B 21

Prof. Vehbi Bala

portret - monografi

MIGJENI

92
1321.

PROF. VEHBI BALA

M I Ç J E N I

Portret — Monografi

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

I JETA DHE VEPRIMTARIA

FËMINIA NË SHKODËR

Millesh Gjergj Nikolla lindi më 13 tetor 1911 në Shkodër, në një shtëpi të vogël përdheske, që u prish, më 1940 nga autoritetet fashiste të qytetit, për të zgjeruar rrugën përballë një kishe, me kërkesën e kësaj. Shtëpia e lindjes ishte buzë shtëpisë muze, ku sot ruhen disa nga të mbeturat e çmueshme të shkrimtarit dhe mësuesit. 5

Prejardhja e familjes së tij nga i ati ishte prej fshatrave shqiptare të krahinës së Rekës, në Dibërën e Madhe. Gjyshi i Milloshit, i quajtur Nikollë Dibrani, u shpërngul nga Reka dhe u vendos në Shkodër, aty nga fillimi i gjysmës së dytë të shekullit të kaluar. Si dihet, Reka ishte një nga krahinat kryesore, ku u organizua qëndresa ndaj reformave/ qendrëzuese turke të Tanzimatit. Më 1845, Reka u përfshi në kryengritjen, që dëboi garnizonin ushtarak turk nga Gjakova, por që, përballë epërsisë së madhe të forcave kundërshtarë dhe për shkaqe të tjera objektive e subjektive, u detyrua të shpërndahej. Qeveria turke mori masa të egra kundër popullsisë, e cila, megjithatë, nuk pranonte politikën e shtypjes. Me sa duket, si pasojë e përndjekjeve që ndërmoren shkelësit e huaj, Nikollë Dibrani u largua nga

krahina e lindjes dhe erdhi të kërkojë jetesën në Shkodër. Në Rekë qenë lavruar disa tradita të mira atdhetare aq sa, më 1887, pikërisht disa javë pas hapjes së shkollës së parë shqipe të Korçës, u çel edhe aty një shkollë e tillë në gjuhën amtare. Nga Reka e kishte prejardhjen atdhetari demokrat Josif Bageri, i cili nxori në Sofje fletoren e njohur «Shqypëja e Shqypënis» (1909-1911).

Nikollë Dibrani ishte mjeshtër murator dhe punonte nëpër qytet të Shkodrës dhe në fshatra të malësisë. Thuhet se, tek punonte në Kuç, u njoh dhe u lidh në martesë me një vajzë të këtij fshati të quajtur Stakë. Nga kjo martesë lindën dy djem: Gjergji (ose Gjokua) dhe Kristua. Më 1876, pikërisht atë vit, kur Serbia dhe Mali i Zi, prapa të cilave qëndronte Rusia, i shpallën luftë Turqisë, duke u ardhur në ndihmë popullsisve hercegovinase dhe boshnjake, që kishin ngritur krye për autonomi, Nikollë Dibrani humbi jetën në Mal të Zi.

Gjergj Nikolla, i mbetur jetim qysh i vogël nga i ati, hyri shëgert në një magazinë dhe mundi të ndiqte, për pak kohë, një shkollë italiane të qytetit, derisa doli më vete me një pijetore, të cilën, më vonë, e ktheu në dyqan artikujsh ushqimorë. Gjergji u martua me shqiptaren Sofie Anastas Kokoshi, më 17 shtator 1900, pasi krijoi një gjendje më të mirë jetese, Sofia ishte e dobët me shëndet, kishte pak shkollë, po ishte e pajisur me virtyte të bukura morale. Nga kjo martesë lindën dy djem dhe katër vajza. Milloshi ishte djali i dytë. Më 1910, një vit para lindjes së Milloshit, Gjergji qe kapur mjaft mirë me tregëtizë dhe ia doli të përballonte nevojat e familjes, që erdhi duke u shtuar. Por më vonë e goditën fatkeqësira të mëdha, njëra pas tjetrës, në

rrethana të vështira të luftërave të njëpasnjëshme, aq sa filloi të shprishej në mënyrë rrëqethëse.

Millosi lindi atëherë kur u poqën kushtet për kryengritjen e përgjithëshme, që do ta shporrte përgjithnjë sunduesin anadollak. Sapo mbushi një vit, nisi Lufta Ballkanike dhe Shkodra u rrethua nga trupat shoviniste malazeze. Që me qumështin e nënës, foshnja e vogël u përkund nën gjëmimin e topave të huaj për muaj me radhë. Më 23 prill 1913, feudali tradhtar Esad pashë Toptani, ia dorëzoi qytetin Malit të Zi, por, më 14 maj, trupat pushtuese u larguan. Më 4 gusht 1914, kur foshnja po mbushte tre vjet, filloi Lufta e Parë Botërore. Qyteti i lindjes u bë shesh armësh, ku thundrat e huaja shkellnin pa mëshirë. Po këtë vit, më 16 gusht 1916, familjes së Milloshit i ra një gjëmë e madhe: vdiq nënë Sofia, pas 16 vjetësh martese, në moshën tridhjetepesëvjeçare, duke lënë burrin të ve dhe dy djem e katër vajza jetimë. Në shtëpi mbetën, pra, gjyshja Stakë, babai Gjergj dhe gjashtë fëmijët e vegjël. Millosi po hynte në të pestin vit të jetës. Rreth fëmimisë së tij në Shkodër hedhin dritë kujtimet e njerës prej motrave të tij.⁴⁾

Shtëpia, ku lindi Millosi, ishte e ulët, me dy dhomëza e një korridor, prej të cilit dilej në një oborr të vogël.

Gjyshja Stakë, ndonëse në moshë të thyer, rropatej tërë ditën në shtëpi, për të gatuar e për të arnuar, për të larë e për të shplarë. Por kujdes të veçantë kishte për Milloshin e mitur e të brishtë, që vinte i pakët dh i imtë nga shëndeti. Kur ky u bë trevjeçar, u sëmur aq keq nga pleviti, sa njerëzit e familjes e humbën besimin se do të shërohej.

Në dimër, djali i vogël lodronte me të motrat

më të vogla. Fshiheshin prapa derës së hapur të dhomës dhe me krehër krihnin radhazi njëri-tjetrin, duke i ndarë flokët me një vijë nga pas.

— Kush e ka krehur tjetrin më mirë, gjyshe?
— pyesnin gjyshen Stakë.

Plaka, natyrisht, çmonte më lart aftësinë e Milloshit.

Në mbrëmje, tata Gjergj vinte në shtëpi i lodhur nga puna e rëndë e ditës në dyqan. Fëmijët e prisnin me padurim. Ai zhvishej dhe pastrohej, zinte vendin e vet të zakonshëm në minder, në një-rën anë të dhomës së ndenjës. Në anën tjetër, ende para darkës, shtroheshin dyshekët për të fjetur më të vegjëlit tok me gjyshen Stakë. Teksa shtroheshin dyshekët, fëmijët gjenin një lodër tjetër: nisnin të mateshin se kush ishte më i fortë, duke bërë lara-dasha dhe mundje tërheqëse. Gjyshja druhej se mos vriteshin, kurse tata Gjergj kënaqej dhe qeshte me gjithë zemër, sidomos për shakatë me kripë të Milloshit. Motrën e vogël ky e rrëzonte «me një gisht...», por, kur në mundje hynte motra pak më e madhe se ai, vogëlushi bëhej all në fytyrë dhe s'ishte më në gjendje të dilte mundës.

— Desha vetë të rrëzohem... — i thoshte babai.

Në verë, në piskun e vapës, babai urdhëronte fëmijët që të bënin një sy gjumë pas dreke, kësaj radhe në dhomën e «pritjes», ku, zakonisht, flinte vetë babai me djalin e madh. Me hir a me pahir, fëmijët e vegjël mbyllnin sytë dhe pushonin. Zgjohej babai, zgjoheshin edhe ata. Atëherë, bashkë me motrën e vogël, shkonte në korridor, ku i ati qëndronte në fresk për të pirë një kafe, para se të dilte përsëri në dyqan. Milloshi merrte këpucët e ba-

bait dhe, ndonëse ishin fshirë e lustruar që më parë nga motra e madhe, i lustronte sërish me furçë, duke u matur me motrën e vogël se cili e krynte më mirë këtë punë prej lustraxhiu.

— Lustra! Lustra! — thërriste Milloshi me zë të lartë, dhe tata Gjergj kënaqej duke e parë.

Milloshi po rritej vërtet pa përkëdhelitë e nënës, por, për të plotësuar këto, kishte kujdesin e parrështur të gjyshes së dhembshur, dashurinë e parrëfyer të babait, ngrohtësinë e motrave dhe të vëllait të vetëm.

Kur Milloshi u bë në moshë për të hyrë në shkollë, i ati e çoi në filloren serbe të qytetit të Shkodrës. Regjimet antipopullore dhe institucionet e huaja fetare kishin ngritur me kohë në këtë qytet shkolla të tilla për të përhapur politikën e shteteve imperialiste dhe shoviniste-turke, italiiane, serbe. Një nga mjetet e thellimit të ndasisë kombëtare ishte përçarja fetare me anë të kishave, xhamive dhe shkollave në gjuhë të huaja. Këto veprime antikombëtare i provoi që në vegjëli edhe Milloshi, ashtu sikurse fëmijët e tjerë të kohës, që detyroheshin të shkonin nëpër shkollat e besimeve përkatëse fetare. Që në moshë të njomë, ai u ndesh me atë kontrast të thellë, që ndante në dy fole të kundërta shtresat e pasura dhe vegjëlinë varfanjake, kishën e lartë françeskane dhe shtëpinë e tij përdheske. Ai hyri në një shkollë, ku detyrohej të merrte dogmat e para të fesë ortodokse në gjuhën serbokroate.

Në fillore fitoi të gjitha notat «shkëlqyeshëm». Mësuesit e lëvdonin gjithnjë për punën e mirë, sjelljen dhe pastërtinë. Ndonëse i brishtë dhe i imtë, ai nuk ishte i ngathët. Kërkonte lodra të ndryshme dhe në to tregohej mjaft i zhdërvjellët. Por tani,

pak më i rritur, ato erdhi duke i rralluar. Shkonte dhe vinte më shumë me një kushëri moshatar, i cili banonte larg shtëpisë. Kur s'takohej me të, rrinte e lodronte me shokët e lagjes.

Qyteti ishte ndarë si me thikë në dy anë: në njërin banonin vetëm muslimanë dhe në tjetrën vetëm katolikë. Ortodoksët, shumë më të pakët në numër, ishin, si të thuash, të vendosur në mes. Këtë ndarje në dy krahë e dallonte njeriu, në fytyrën e qytetit, qysh në pamjen e parë: te xhamitë me minare dhe te kishat me kryqe, që thernin qiellin, te shtëpitë, dyqanet dhe deri te veshjet e njerëzve. Këtë ndasi e kishte mbjellë me kohë parësia e klasave shfrytëzuese dhe fetare. Vegjelia punëtore, e varfër, e shtypur dhe e shfrytëzuar nga shkelësit e huaj e nga rendi sundues i vendit, pësonte rrjedhimet e përgjashme. Fëmijët e besimtarëve të ndryshëm nuk i njihnin dredhitë e parësisë, që përçarjen fetare e thellonte për t'i shfrytëzuar më shumë masat punonjëse; ata, të vegjël siç ishin përfshihehin ndër lagjet, ku ndarja e qytetit i kishte zënë. Ata loznin dhe shoqëroheshin sipas kësaj ndarje me thikë. Shpesh, të nxitur për të krijuar pështjellime në qytet, në rrethanat politike që shfrytëzonin parësia dhe kleri reaksionar, elementët e pavetëdijshëm të besimeve të ndryshme fetare përlesheshin njëri me tjetrin. Kjo përleshje ndodhte edhe me fëmijët. Të vegjëlit e një feje dilnin në grupe dhe prisnin «kundërshtarët» për t'u kacafytur me grushte, me gurë e me thika. Pas këtyre rrahjeve, të vegjëlit ktheheshin ndër shtëpitë e tyre duke qarë me dënësë nga plagët e rënda që merrnin. Milloshi i vogël banonte në një lagje katolikësh, veç ai kurrë s'u kthye në shtëpizë i rrahur dhe kurrë s'u qa për

përleshje të tilla, jo se e kuptonte ku qëndronin rrënjët e përçarjes, por sepse gjente shokë të mirë në të dyja anët e qytetit. Edhe kur familja e tij u shpërngul nga banesa përdheske përballë kishës françeskanë dhe vajti nëpër tri shtëpi të tjera me qira, ai ruajti miqësitë e para me të vegjëlit e lagjes ku lindi. Jo rastësisht, kudo që vajti, fëmijën e vogël e ndoqi po ai kontrast i thellë shoqëror e fetar i qytetit. Ai përsëri, më vonë, u vendos në një banesë përdheske, përballë së cilës, kësaj radhe, nuk ishte kisha françeskane, por shtëpia luksoze e familjes së «Kapidanit të Mirditës», ku bijtë e bijat e tij jetonin në «*shtretënt e lumtunisë*» dhe ku s'arrinte dot «*zani i lypësisë*». Tërë mjedisi, rreth e qark, ishte pronë e urdhërit jezuit. Këto pamje të shoqërisë së qytetit, ndarë, sipas pronës, me avlli të larta dhe, sipas fesë, me dogma të prera, do të mbeten në kujtesën e tij të pashlyera dhe do të pasqyrohen më vonë me vija e ngjyra të forta në veprën e tij aq të frymëzuar letrare.

Si zakonisht, shkollari i vogël kthehej shpejt në drekë dhe më shpejt akoma në mbrëmje. Babai kujdesej në mënyrë të veçantë që fëmijët e tij jetimë, pa nënë, të mos bridhnin rrugëve sëkoti. Ai urdhëronte që, me të ngrënë drekën, në zhegun e fortë, që kapërthente qytetin, fëmijët të binin në gjumë. Kjo s'i pëlqente fort vogëlushit, por babait s'i duhej prishur qejfi dhe urdhëri i tij duhej çuar në vend. Në oborr kishte pemë të ndryshme, si kumbulla bardalike dhe zerdelia. Ishte koha kur këto piqeshin dhe sikur të grishnin për t'i ngrënë. Të vegjëlit, të shtruar mbi dyshekë, pikërisht kur nisnin të dremitnin, dëgjonin se si binin për tokë frutat e pjekur, nën diellin e zjarrtë, dhe goja u shkon-

te lëng. «Tak» binte njëra kokërr, «tak» e pasonte tjetra, «vring» çonte kokën Milloshi mbi jastëk, për t'i numëruar më mirë.

— Një... dy... tri... — pëshpëriste ai te veshi i motrës së vogël, derisa, me porosinë e fundit të babait, detyrohej të ulte kokën, të kyçte gojën dhe të mbyllte sytë. Atë me siguri e zinte gjumi duke shpresuar se, kur të ngrihej nga dysheku e të dilte në oborr, do t'i gjente kokrrat të gatshme për-tokë. Por nuk ndodhte kështu, sepse disa fëmijë të tjerë fqinj, të cilët ndoshta nuk detyroheshin nga prindërit të flinin në zhegun e ditës, rendnin me të katra dhe i merrnin frutat një nga një. Tata Gjergj e vërente këtë gjë, por shtihej sikur nuk kuptonte. Veç në mbrëmje, kur kthehej në shtëpi, nuk harronte t'u sillte fëmijëve pikërisht kumbulla bardalike dhe zerdeli.

Gjyshja Stakë, si ngrihej nga shtrati, ku pushonte në vapë, e kishte bërë zakon të ulej në korridor, në fresk, të thërriste mbesat më të rritura dhe t'i vinte të shprishnin lesh. Milloshi i vogël donte të bënte si ato: merrte një shtëllungë në dorë dhe shtrohej në punë. Gjyshes i qeshte nuri. Vogëlushi mburrej se dinte edhe të thurte, prandaj kapte nganjëherë shtizat. Atëherë, një fqinjë, që e kishte për zemër vogëlushin, e ngacmonte duke i thënë se do t'u thoshte shokëve të tij që «*Milloshi bën punë vajzash*». Por Milloshi nuk tundej nga ky ngacmim dhe vazhdonte punën, derisa e tërhiqte një lodër tjetër në rrugë.

Në shkollë, si thamë, shkonte rregullisht: i pastër, i veshur me shije, i përgatitur. Detyrat e shtëpisë i bënte vetë. Librat dhe fletoret i mbante mirë. Shkrimin e endte me kujdes. Por shpesh, në klasë,